

Ekonomisko krīžu teorija un Latvijas realitāte

Dainis Zelmenis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Eiropas studiju fakultāte,
Reģionālās ekonomikas un biznesa katedra, Latvija*

Ievads. Mūsdienu Latvijas iedzīvotāji ar tādu negatīvo tirgus ekonomikas parādību kā ekonomiskā un finanšu krīze vaigu vaigā sastapās pirmo reizi 2009.–2010. gados. Turklāt visai pamatīgi un sāpīgi – valsts iekšējais kopprodukts (IKP) divos gados samazinājās par 21%. Tāpēc dabiski ir Latvijas sabiedrības intereses pieaugums par krīzēm tirgus ekonomikā un par to, vai un cik sekmīgi Latvijas ekonomika ir jau pārvarējusi šo 2009.–2010. gada krīzi un tās sekas.

Darba mērķis. Precizēt 2009.–2010. gada ekonomiskās un finanšu krīzes cēloņus, kā arī noskaidrot, vai Latvijas ekonomika ir pilnībā pārvarējusi šīs krīzes atstātās sekas.

Pētījuma metodes. Monogrāfiskā metode – speciālās ekonomiskās literatūras un plānošanas dokumentu izpēte un analīze. Sekundāro datu analīzes metode – statistiskā materiāla apkopošana un tā salīdzinošā analīze.

Rezultāti. Kapitālistiskā atražošanas cikla materiālais pamats, kā liecina daudzu ekonomistu uzskatu analīze, ir pamatkapitāla atjaunošana. Kas attiecas uz kapitālistiskā atražošanas cikla ilgumu, tad daudzi ekonomisti to saista ar zinātniski tehnisko progresu un pamatkapitāla morālo novecošanos. Ja 19. gadsimtā pamatkapitāla aktīvā daļa morāli novecoja vidēji 10–12 gados, bet periodā pirms Otrā pasaules kara tas notika caurmērā 7–8 gados, tad pēckara periodā – jau vidēji pēc 4–5 gadiem radās nepieciešamība to aizstāt ar modernāku un augsttražīgāku. Uzņēmēji to arī dara, dodami pasūtījumus ražošanas iekārtu ražotājiem. Paradoksāli, ka tas notiek tieši krīzes fāzes laikā, jo tieši krīzes apstākļos uzņēmēji ir spiesti domāt par to, kā ražot lētāk, ātrāk, ar mazākām izmaksām, lai izdzīvotu konkurences cīņā. Rezultātā ekonomiskās krīzes laikā tieši ražošanas līdzekļu ražošanas nozarēs sākas atdzīvošanās. Tajās nodarbinātajiem vispirms sāk atjaunoties pirk spēja, un tas savukārt pozitīvi ietekmē patēriņa priekšmetu ražošanas nozares, kuras arī var pamazām paplašināt ražošanu, jo ekonomikā ir sākusies rosība, kas ar laiku pāriet uzplaukumā.

Vai līdzīgi tas ir noticis arī Latvijā? Gan jā, gan nē. Ekonomikā ir atjaunojusies izaugsme, visstraujāk ir izaudzis eksports. Taču nacionālā projekta “Krīzes pārvarēšanas stratēģijas un pēckrīzes ekonomiskās un sociāli kulturālas izmaiņas Latvijā” pētnieki, 2014. gada laikā apsekojot Latvijas iedzīvotāju viedokļus, ir noskaidrojuši, ka lielākā daļa mājsaimniecību uzskata, ka tām “krīze vēl nav beigusies”.

Secinājumi. Arī Latvijā 2009.–2010. gada ekonomiskā un finanšu krīze nebija kārtējā preču pārprodukcijas krīze, bet gan patēriņa un hipotekāro kredītu “pārkreditēšanas” krīze. Banku praktizētā patēriņa preču iegādes kreditēšana mūsdienās zināmā mērā palielina sabiedrības maksātspējīgo pieprasījumu un attālina pārprodukcijas krīzes izveidošanos. Taču, kad pārprodukcijas krīze tomēr sākas, izeja no krīzes un proporcionalitātes atjaunošana starp kopējo sabiedrības pieprasījumu un kopējo sabiedrības piedāvājumu ir vēl grūtāka, jo no iepriekšējā cikla ir palikusi visai gara nenomaksāto kredītu “aste”. Tieši tas ir noticis arī Latvijā.

Pētījumu atbalsta RSU finansētais projekts “Krīzes pārvarēšana Latvijā: ekonomiskie, sociālie un komunikācijas aspekti”.